

Stanisław Kowalczyk, *Personalizm – podstawy, idee, konsekwencje*, Lublin: Wyd. KUL 2012, s. 182.

Omawiana publikacja została wydana w ramach „Kolekcji Katedry Personalizmu Chrześcijańskiego” działającej przy Instytucie Teologii Dogmatycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Autorem jej jest zasłużony dla rozwoju lubelskiej szkoły filozofii ks. prof. dr hab. Stanisław Kowalczyk – były Kierownik Katedry Filozofii Społecznej na Wydziale Nauk Społecznych KUL, a także były Dziekan Wydziału Nauk Społecznych KUL oraz były Rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Profesor może poszczycić się imponującym dorobkiem naukowym. W jego bibliografii znajduje się ponad czterysta pozycji. Spod jego pióra wyszło ponad czterdzieści książek, m.in. *Zarys filozofii człowieka* (Sandomierz 1990), *Człowiek a społeczność* (Lublin 1994), *Filozofia kultury* (Lublin 1996), *Metafizyka ogólna* (Lublin 1997), *Filozofia wolności* (Lublin 1999), *Naród – państwo – Europa* (Radom 2003), *Idee filozoficzne postmodernizmu* (Radom 2004), *Zarys filozofii polityki* (Lublin 2008), *Nurty personalizmu* (Lublin 2010), *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny* (Lublin 2011). Kowalczyk jest autorem ponad dwudziestu rozdziałów w pracach zbiorowych i blisko trzydziestu artykułów, opublikowanych w zagranicznych czasopismach naukowych. Jego dociekania naukowe oscylują wokół różnorodnych tematów – filozofii kultury oraz filozofii społecznej, antropologii, metafizyki czy filozofii religii. Warto zaznaczyć, iż poszczególne dziedziny bada on z perspektywy osoby, dlatego też zaliczany jest on do grona personalistów.

Recenzowana publikacja została podzielona na wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie i postowie. Autor swoje rozważania zaczyna od przybliżenia pojęcia osoby. Najpierw stara się wyjaśnić jego sens etymologiczny. Następnie pokazuje ewolucję rozumienia tego pojęcia na przestrzeni dziejów – wskazuje, jaką interpretację osoby przyjął św. Augustyn, przytacza definicję osoby wysuniętą przez Boecjusza, który starał się połączyć idee rzymskie z chrześcijańską tradycją. Najwięcej uwagi poświęca na przybliżenie w omawianej kwestii stanowiska św. Tomasza z Akwinu. Idea osoby ludzkiej jest – jego zdaniem – jednym z głównych wątków antropologii Akwinaty.

Lubelski Autor sięga również do poglądów m.in. św. Bonawentury, Kartezjusza, B. Pascala, G. W. Leibniza, I. Kanta, M. Schelera, S. Kierkegaarda, G. Marcela, G.W.F. Hegla oraz J. Maritaina. Kowalczyk podkreśla, iż w filozofii nowożytnej i współczesnej występuje aktualistyczno-funkcjonalne rozumienie osoby utożsamiające ją m.in. z wolnością, samoświadomością, możliwością reakcji na bodźce z zewnątrz. Według niego jest to błędna definicja osoby, ponieważ nawet w sytuacjach, kiedy niektóre funkcje człowieka zanikają, pozostaje on osobą i nie traci z tego powodu należnych mu praw.

W swoich rozważaniach Kowalczyk podejmuje również próbę przybliżenia genezy pojęcia personalizmu, jego podstawowych założeń antropologiczno-ontologicznych, społeczno-aksjologicznych zasad, na których się opiera, a także prekursorów tego nurtu. Przedstawia różne kryteria podziału oraz kilka wyszczególnionych (również przez polskich uczonych) typów personalizmu. Swoją twórczość umiejscawia na gruncie personalizmu realistyczno-dynamicznego. Stara się uchwycić główną ideę omawianego nurtu – jego zdaniem jest to uznanie człowieka za podmiot posiadający autonomiczne „ja”, zdolny do współtworzenia wyższych wartości, będący członkiem szerszej wspólnoty, w ramach której ma on niezbywalne prawa, ale także zobowiązania. Takie rozumienie człowieka akcentuje jego społeczną naturę – mimo istnienia „w sobie” jest on bytem skierowanym „ku drugiemu”.

Autor omawianej pozycji wymienia najważniejszych uczonych, zajmujących się personalizmem zarówno na terenie USA (m.in. R.T. Flewelling, B.P. Bowne, G.H. Howson), Francji (J. Maritain, E. Mounier), Niemiec (R.H. Lotze, W. Stern), jak i Polski (m.in. W. Granat, K. Wojtyła, T. Terlecki, M.A. Krąpiec). Przedstawia historyczny rozwój myśli personalistycznej, wskazując na jej interdyscyplinarny charakter. Zauważa, iż występuje ona na terenie takich nauk, jak filozofia, teologia, pedagogika, aksjologia czy, szerzej, humanistyka.

W dalszej części recenzowanej publikacji Autor stara się osadzić personalizm w kontekście szerszych rozważań o człowieku i jego miejscu we wszechświecie. Wraca do początków myśli filozoficznej, przedstawia jej genezę oraz cele wyznaczone przez kolejnych uczonych. Podkreśla, iż w dziejach filozofii istniały oraz przenikały się dwa nurty: filozofia bytu i filozofia podmiotu. Pierwszy z nich za podstawę swych rozważań przyjmował doświadczenie kosmologiczne, drugi antropologiczno-aksjologiczne. Mimo różnic w poszukiwaniu odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania, związani z nurtem podmiotu filozofowie głównym punktem swojej refleksji zawsze czynili człowieka. Kowalczyk wskazuje, iż personalizm wykorzystuje doświadczenie ontologiczno-kosmologiczne, które stanowi podstawę rozważań filozofii bytu, ale się do niego nie ogranicza. W związku z tym, że egzystencja człowieka jest wielopłaszczyznowa, personalizm korzysta również z doświadczenia antropologiczno-aksjologicznego.

Lubelski Uczony pokazuje, jak problematyka antropologiczna była podejmowana przez różnych myślicieli na przestrzeni dziejów, na czym skupiali się greccy filozofowie, a także, jakie wątki eksponowali średniowieczni myśliciele oraz przedstawiciele filozofii nowożytnej i współczesnej. Próbuje również zaakcentować podobieństwa i różnice pomiędzy podejściami uczonych różnych epok. Zauważa, iż osoba ludzka stanowi centrum zarówno dawnej, jak i współczesnej refleksji filozoficznej. Kowalczyk na tle różnych koncepcji prezentuje podejście personalistyczne sprzeciwiające się nurtom (takim, jak strukturalizm czy postmodernizm) ujmującym człowieka jako biologiczną maszynę, kwestionującym specyfikę jego natury, negującym jego autonomię wobec świata zewnętrznego, wolność, rozumność czy samoświadomość.

Autor *Personalizmu* porusza także problem relacji pomiędzy filozoficzną antropologią a naukami przyrodniczymi. Wskazuje, iż mimo wielu wspólnych problemów, obie dziedziny nie powinny być ze sobą łączone. Jednakże nie można ich również

separować, ponieważ fenomen człowieka wymaga interdyscyplinarnych poszukiwań. Dlatego ważne jest, by przedstawiciele obu dyscyplin naukowych potrafili wzajemnie korzystać ze swoich osiągnięć.

Kontynuując swoją refleksję, Autor recenzowanej publikacji stawia pytanie, jaki jest świat otaczający człowieka. Od wieków trwa spór o to, czy zasadą porządkującą rzeczywistość jest monizm czy też może pluralizm. I chociaż, jak sam zauważa, odpowiedź nie należy do łatwych, to jednak opowiada się on za ontologicznym pluralizmem. Odrzucenie wielości bytów jako złudzenia omylnych zmysłów stanowi – jego zdaniem – zaprzeczenie zdrowemu rozsądkowi. Monizm może implikować różne deformacje życia społecznego, ponieważ kwestionuje on bytową autonomię człowieka, a co za tym idzie, także jego wolność. Co więcej, zarówno zmysłowe, jak i umysłowe władze poznawcze człowieka potwierdzają ontologiczny pluralizm świata.

W dalszej części książki Kowalczyk zauważa, iż wcześniej opisywane postulaty, przyjęte na gruncie personalizmu, implikują uznanie substancjalizmu. Autor tłumaczy, na czym polegają podstawowe założenia tej teorii, wymienia jej przedstawicieli oraz podobieństwa i różnice w ich podejściach. Wskazuje, iż klasyczna teoria substancji ma wielu oponentów. Przedstawia czytelnikowi ich racje, podkreślając równocześnie, iż przyjęcie ontologicznego antysubstancjalizmu prowadzi do pojawienia się pokusy, by drugiego człowieka traktować przedmiotowo.

W swoich rozważaniach lubelski Filozof porusza również kwestię cielesności. Wskazuje, iż czynności życia codziennego nieustannie przypominają o ograniczeniach ludzkiego ciała, które jest nieodłącznym towarzyszem każdego z nas. Kowalczyk podkreśla, że ciało zostało człowiekowi nie tylko dane, ale również zadane. Skoro jest trwale związane z człowiekiem, oznacza to, że powinno zostać odpowiednio rozpoznane i odpowiedzialnie wykorzystywane.

Po omówieniu problematyki związanej z cielesnością człowieka, Autor omawianej publikacji poddaje refleksji drugi wymiar ludzkiej natury – życie psychiczne. Zagadnienia związane z ludzkim umysłem oraz intelektualnym poznaniem stara się umieścić w kontekście szerszych filozoficznych rozważań. Przybliży czytelnikowi istotę świadomości z perspektywy nurtu personalistycznego. Według jego zwolenników stanowi ona potwierdzenie, że człowiek jest zarówno decydem, jak i wykonawcą swoich decyzji.

Na tym tle Autor recenzowanej pozycji stawia pytania o naturę człowieka. Zastanawia się, czy stanowi on swoisty monolit czy też jest on wynikiem połączenia dwóch płaszczyzn – duszy i ciała. Zauważa, iż filozofowie poszczególnych epok podejmowali ten problem, wskazując różne odpowiedzi. Pojawiały się koncepcje monizmu idealistyczno-spirytualistycznego oraz monizmu materialistycznego; na drugim biegunie rozwijały się nurty skrajnego i umiarkowanego dualizmu. Według Kowalczyka radykalne dualistyczne i monistyczne teorie ludzkiej natury są sprzeczne z realistyczno-integralną antropologią, na której opiera się personalizm. Dusza i ciało są ze sobą ściśle powiązane, ale nie są do siebie redukowalne – nie można uznać, iż duchowe „ja” jest wytworem „ja” biologicznego.

Kontynuując swoją refleksję lubelski Autor porusza problem genezy człowieka. Przedstawia dwie wykluczające się koncepcje – naturalizm i kreacjonizm. Sporo uwagi poświęca opisowi kreacjonizmu ewolucyjnego, który zakłada, iż akt stworzenia

człowieka przez Boga ogranicza się jedynie do powstania ludzkiej duszy. Zwolennicy tej teorii przyjmowali, że ciało człowieka powstało na drodze ewolucji. Dlatego też koncepcja ta nie jest sprzeczna z antropogenezą w ujęciu empiryczno-przyrodniczym.

W dalszej części recenzowanej pozycji Autor oddaje się refleksji nad kwestią aktywności człowieka – pokazuje, jaką rolę przypisywali działaniu kolejni filozofowie. Jest on przekonany, iż ludzka aktywność wynika z naturalnych potrzeb oraz stanowi warunek wewnętrznej harmonii i rozwoju. Jego zdaniem w próbie opisanie fenomenu człowieka nie powinno się redukować człowieczeństwa do sfery biologiczno-somatycznej ani zupełnie kwestionować prawdziwości ciała bądź instynktów. Obie te skrajności prowadzą do zniekształconego obrazu osoby.

W swoich rozważaniach Kowalczyk wyjaśnia także, czym jest poznanie. Autor, podobnie jak w poprzednich podrozdziałach, przybliża stanowiska różnych uczonych w omawianej kwestii. Zdaniem lubelskiego Filozofa akt poznania jest procesem, przejawem życia, swoistym dialogiem człowieka z otaczającym go światem. Podkreśla on, iż podmiot poznający jest aktywny, dlatego też koncepcja przyjmująca metaforę lustra, zakładającą, iż poznanie byłoby odbiciem świata zewnętrznego w rozumie człowieka, jest błędna. Wskazuje, że sensem całego procesu poznawczego jest chęć odkrycia prawdy o samym sobie i otaczającej człowieka rzeczywistości.

W dalszej części książki Kowalczyk podejmuje refleksję nad ideą wolności. Wskazuje, iż jest ona trwale i wyłącznie związana ze światem człowieka. Stara się uchwycić różnicę w rozumieniu wolności w ramach różnych ideologii. Zauważa, iż na gruncie personalizmu wolność jest definiowana jako powołanie i obowiązek osoby. Ponadto nie może być ona rozpatrywana w oderwaniu od realiów życiowych człowieka, ponieważ zniekształca to jej sens oraz naturę. Personalizm, będący koncepcją realistyczną, uznaje, że człowiek jest istotą wolną, ale dostrzega równocześnie jego bytowe ograniczenia.

Następnym punktem rozważań Kowalczyka jest kwestia ludzkiej pracy. Zaznacza, że praca w sensie ścisłym występuje jedynie w świecie ludzkim, ponieważ tylko tam jest ona procesem świadomym i zaplanowanym, a związek człowieka z pracą jest niezaprzeczalny. Jednakże na przestrzeni lat wyjaśniano go w różny sposób – nurt ontologiczno-substancjalny uznaje prymat człowieka przed jego wytworami, natomiast na gruncie filozofii dialektyczno-procesualnej przyjmuje się pierwszeństwo działania przed bytem. Zdaniem Kowalczyka praca, by można ją uznać za właściwie rozumianą, powinna uwzględniać wymiar humanistyczno-personalistyczny, ponieważ to człowiek jest podmiotem i celem wszelkiej pracy. Według Autora przedsiębiorczość to bardzo ważny element działalności ekonomicznej człowieka. Pojawia się w tym miejscu pytanie: czy gospodarka powinna podlegać etycznej ocenie? Autor recenzowanej pozycji przedstawia stanowiska filozofów w tej sprawie. Wskazuje, iż zarówno na gruncie marksizmu, jak i liberalizmu klasycznego oraz neoliberalizmu na postawione wyżej pytanie pada odpowiedź negatywna. Jednakże, jak zauważa, personalizm i nauka społeczna Kościoła dostrzegają potrzebę etycznej oceny całości ludzkiego życia: indywidualnego, społecznego-gospodarczego, politycznego, naukowego oraz kulturowego. Aktywność ekonomiczna powinna służyć nie tylko małej grupie wybranych jednostek, lecz dobru całej wspólnoty, dlatego też podlega ona moralnej ocenie.

W swojej publikacji Kowalczyk porusza również kwestię kultury. Wskazuje, iż na gruncie personalizmu jest ona łączona z rozwojem osobowym człowieka. Określa kulturę jako proces, w którym człowiek się wyzwala. Dzięki swojemu niematerialnemu „ja” jest on zdolny do tworzenia świata znaczeniowo-symbolicznego, opartego na języku, którego elementami są nauka, etyka, sztuka i religia. Na tle tych rozważań Autor podejmuje refleksję nad problematyką związaną z ideą prawdy. Wskazuje, iż w naturę człowieka jest wpisana chęć poszukiwania prawdy będącej wartością pierwotną, stanowiącą źródło wszystkich innych wartości. Według Kowalczyka współczesne postawy wobec idei prawdy można podzielić na trzy podstawowe stanowiska: koncepcję autorytarno-totalitarną (marksistowski komunizm i hitlerowski rasizm), aksjologiczny relatywizm (ideologiczny liberalizm) oraz personalistyczny realizm, który przyjmuje korespondencyjną teorię prawdy – uznaje prawdę za rezultat uzgodnienia sądów z badaną rzeczywistością.

Kontynuując swoją refleksję lubelski Autor porusza również temat dobra moralnego. Zauważa, iż kategoria ta jest nierozzerwalnie powiązana z etyką. Wskazuje, iż na przestrzeni dziejów na gruncie filozofii wyszczególniano różne typy etyki (m.in. etykę cnót w okresie antyku, etykę deontologiczną, pragmatyczną, odpowiedzialności). Kowalczyk swoją uwagę skupia przede wszystkim na etyce chrześcijańsko-personalistycznej, którą określa mianem normatywnej. Wskazuje, iż uznaje ona istnienie wartości i zasad, które pozwalają na odróżnienie dobra moralnego od zła. Sensowność tak rozumianej etyki była podważana przez nurty amoralizmu. Kowalczyk podkreśla, iż odrzucenie zasad etycznych wpływa destrukcyjnie na życie społeczne, ponieważ prowadzi do moralnej niestabilności człowieka.

Autor rozważa także kwestię piękna. Rozróżnia jego dwa rodzaje: kategoriale (interesujące estetykę) oraz metafizyczne (będące jedną z właściwości bytu). Wskazuje, iż na gruncie estetyki powstały dwa nurty odmiennie postrzegające piękno – obiektywistyczne (poszukiwały piękna w zewnętrznym świecie) i subiektywistyczne (podkreślały odczucia człowieka w doświadczaniu piękna). Kowalczyk zauważa, iż dla nurtu personalistycznego szczególnie ważna jest kwestia relacji pomiędzy pięknem a podstawowymi wartościami – prawdą, dobrem i religią.

Lubelski Filozof porusza również zagadnienie roli wartości religijnych w życiu człowieka. Zauważa, iż religia stanowi integralny element ludzkiej natury. Oddaje się refleksji nad istotą religijnego doświadczenia. Swoją uwagę skupia na jego przedmiocie, czyli Bogu. Przybliża czytelnikom rozumienie Boga przyjęte na gruncie religii monoteistycznych, w tym chrześcijaństwa. Opisuje również racje zwolenników panteizmu i religii politeistycznych, które zaprzeczają bożej transcendencji.

W omawianej publikacji Kowalczyk rozważa także kwestię społeczności, w których funkcjonuje człowiek. Można wyznaczyć trzy poziomy refleksji Autora – mikro (funkcjonowanie rodziny oraz jej znaczenie dla prawidłowego rozwoju człowieka), mezo (jednostka a społeczeństwo, kategorie: narodu, ojczyzny i państwa) oraz makro (proces integracji europejskiej, a także kwestia społeczności globalnej).

W swoich rozważaniach Autor *Personalizmu* wskazuje, iż właściwe rozwiązanie kwestii relacji między człowiekiem a społeczeństwem zależy od prawidłowego rozumienia osoby i społeczności. W ujęciu personalistycznym społeczność nie jest realną osobą, lecz zespołem rzeczywistych relacji pomiędzy jego członkami. Według Autora

społeczność nie konstryuuje osoby, ponieważ człowiek w prenatalnym okresie życia już jest osobą. Mimo iż człowiek nie zawdzięcza swojego statusu osoby innym, jego powołaniem jest życie we wspólnocie, do współegzystowania z innymi ludźmi.

Jedną z takich wspólnot jest rodzina. Kowalczyk wskazuje, iż ze względu na autonomię osób ją tworzących, rodzina posiada swoją podmiotowość, a co za tym idzie, również swoje prawa. Zauważa, iż obecnie propagowane są jej różne modele, niekoniecznie zgodne z nauką społeczną Kościoła czy dobrem osoby. Jest on przekonany, iż rodzina stanowi naturalne uzupełnienie wspólnoty małżeńskiej złożonej z kobiety i mężczyzny, których łączy wzajemna miłość, będąca jej fundamentem.

Autor recenzowanej publikacji ukazuje również, jak były interpretowane kategorie narodu, ojczyzny oraz państwa na gruncie różnych ideologii. Zauważa, że pragnienie tworzenia społeczności w formie państwa jest zawarte w ludzkiej naturze. Zaznacza, iż na gruncie personalizmu przyjmuje się naturalno-wspólnotową koncepcję państwa, akceptując ideę praw człowieka, demokracji parlamentarnej, trójpodziału władzy, jednocześnie odrzucając teorię umowy społecznej, skrajny indywidualizm, absolutyzację wolności oraz neutralność państwa. Personalistyczna koncepcja państwa chroni autonomię osoby, rodziny oraz całego społeczeństwa.

Zwracając uwagę na kwestie związane z integracją państw na terenie Europy, Kowalczyk przypomina, iż wyróżniono dwa modele przyszłej Europy: Stany Zjednoczone Europy oraz Europę ojczyzn. Oba opisuje, wskazując, iż drugi z nich zgadza się z założeniami personalizmu społecznego. W kontekście refleksji nad procesem integracji europejskiej Autor porusza również kwestię społeczności światowej oraz problem globalizacji. Dla lubelskiego Filozofa wizja stworzenia globalnego państwa nie jest realistyczna. Jego zdaniem kraje rozwinięte nie zechcą podzielić się swoim bogactwem z ubogimi państwami. Kowalczyk, niechętny wobec światowego państwa, skłania się ku koncepcji społeczeństwa światowego. Wskazuje, iż tworzyłaby go rodzina narodów, które chcą żyć w pokoju.

Recenzowana książka została opatrzona posłowiem ks. prof. dr. hab. Krzysztofa Guzowskiego – założyciela i pierwszego kierownika Katedry Personalizmu Chrześcijańskiego (w której rozwijana jest myśl K. Wojtyły, W. Granata oraz Cz.S. Bartnika), dyrektora Instytutu Teologii Dogmatycznej na Wydziale Teologii KUL, a także redaktora i wydawcy serii personalistycznej „Kolekcja Katedry Personalizmu Chrześcijańskiego”. Opisuje on pokrótce ewolucję naukowych zainteresowań Kowalczyka. Zauważa, iż od początku kapłan diecezji sandomierskiej zmierzał ku personalizmowi, by wreszcie przyjąć go jako główną perspektywę swoich rozważań. Określa Kowalczyka mianem jednego z filarów lubelskiego środowiska personalistów (obok K. Wojtyły czy Cz. Bartnika).

Posłowie jest pierwszą pozytywną recenzją omawianej publikacji. Trudno się nie zgodzić ze słowami uznania ks. prof. Guzowskiego, ponieważ książka ta stanowi wysoce interesujące studium porządkujące najważniejsze idee personalizmu oraz otwierające nowe ścieżki dla badaczy tego nurtu.

Niezaprzeczalną zaletą recenzowanej pozycji jest prosty język. Dzięki umiejętności jasnego wyrażania myśli Kowalczyk potrafi trudne treści przekazać w sposób przystępny, poszerzając tym samym grono osób, do których książka może być skierowana. Ponadto Autor stosuje określony porządek narracji, który pojawia się niemalże

w każdej części recenzowanej publikacji; kolejne podrozdziały rozpoczyna wyjaśnienie omawianego pojęcia, następnie ukazuje, jak rozumieli je wybrani filozofowie, jak ewoluowało na przestrzeni wieków, a także próbuje umieścić je w kontekście tradycji personalistycznej.

Co warto podkreślić, Kowalczyk nie ogranicza się jedynie do przedstawienia najważniejszych postulatów personalizmu, lecz poprzez zachowanie opisywanego wyżej porządku, pomaga czytelnikowi usystematyzować podstawową wiedzę dotyczącą nie tylko preferowanej przez siebie dziedziny, ale również innych nurtów filozoficznych (m.in. filozofii klasycznej, materializmu, liberalizmu czy egzystencjalizmu).

Książka ma charakter monograficzny i stanowi próbę całościowej refleksji nad tematyką związaną z personalizmem. Chociaż głównym problemem pracy Kowalczyk uczynił filozoficzną antropologię, uwzględnił również inne aspekty personalizmu: semantyczne, ontologiczne, aksjologiczne, dynamiczno-pragmatyczne i społeczne. Swoją refleksję rozpoczyna od wyjaśnienia kluczowych pojęć dla omawianego nurtu oraz przedstawienia sylwetek jego najwybitniejszych zwolenników. Następnie przybliża najważniejsze idee personalizmu, pokazując równocześnie, jak były one rozumiane na gruncie innych koncepcji. Dlatego też pozycja ta stanowi ważną pomoc dydaktyczną dla studentów filozofii oraz dziedzin pokrewnych.

Kolejną zaletą publikacji jest bogata literatura przedmiotu, co podnosi jej wartość merytoryczną. Kowalczyk korzysta z pozycji amerykańskich, niemieckich, francuskich czy włoskich uczonych, nie zapominając jednocześnie o badaczach związanych z jego macierzystą uczelnią. Książkę zamyka zakończenie stanowiące niewątpliwą zaletę całej publikacji. Autor dokonuje podsumowania swoich refleksji nad personalizmem. Przytacza najważniejsze argumenty na poparcie swoich racji, przedstawiając w ten sposób kompendium dotychczasowych rozważań. Z fachowej wiedzy ks. prof. Kowalczyka, podbudowanej pasją, zrodziło się dzieło, które pozwala na nowo spojrzeć na personalizm, będący – jego zdaniem – jedyną właściwą interpretacją człowieka, a co za tym idzie, warunkiem koniecznym dla prawidłowego i spójnego funkcjonowania każdego społeczeństwa.

*Joanna Kotlarek
Instytut Socjologii KUL*